

ДРУГАЯ СУСВЕТНАЯ ВАЙНА Ў ЛІТАРАТУРНЫМ УСПРЫМАННІ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА (НА ПРЫКЛАДЗЕ РАМАНА «МЛЕЧНЫ ШЛЯХ»)

В.Ф. Жылевiч
Пінск, ПалесДУ

Наш свет – складанае і супярэчлівае, але пры гэтым адзінае дыялектычнае цэлае. Спа-кон веку сярод краін і народаў існавалі рознагалосці, якія прыводзілі да канфліктных сітуацый. Ваенныя падзеі XX стагоддзя – рэвалюцыі, Першая і Другая сусветная вайна, “халодная вайна”, вайна ў Косава, Чачні, Іраку, “аранжавыя рэвалюцыі” – пакінулі жахлівы след у гісторыі чалавецтва.

Другая Сусветная вайна, якая пачалася ў 1939 годзе і завяршылася ў 1945-м, была ад-ным з самых маштабных канфліктаў у гісторыі чалавецтва. Гэта быў час, калі мільёны людзей страцілі жыццё, разбурыліся дзяржавы і змяніўся ход сусветнай гісторыі. У цэн-тры падзей знаходзіліся не толькі палкаводцы і палітыкі, але і звычайныя людзі, чые жыцці былі кардынальна зменены вайной.

Найвыдатнейшыя пісьменнікі розных краін свету звярталіся і працягваюць звяртацца да ваеннай праблематыкі. Сярод іх: Сіманаў, В. Някрасаў, К. Чорны, А. Адамовіч, В. Быкаў, В. Казько, С. Алексіевіч, Веркор, Р. Мерль, М. Турнье, Ж.-М. Г. Леклезіё, К. і іншыя. У інтэрпрэтацыі таленавітых мастакоў слова “вайна” – трагедыя. Вайна супярэчыць чалавечай натуры, але ў той жа самы час чалавек прадстаўлены ў межах духоўнай і фізічнай улады. Філасофскі раман, як гібкі і мнагамерны літаратурны жанр, дае магчымасць адлюстраваць шматаспектнасць чалавечага існавання ва ўмовах ваеннай рэчаіснасці ў кантэксце філасофскіх думак і светапогляду пісьменнікаў.

Мэта дадзенага артыкула – выявіць прыныцы адлюстравання чалавека на вайне ў філасофска-алегарычным рамане К. Чорнага “Млечны шлях”.

У філасофіі прыроду вайны, у прыватнасці дылемы “мір-вайна”, “дабро-зло”, “насілле-ненасілле” даследавалі ў розныя перыяды – ад Арыстоцеля і да П. Сарокіна. Як вядома, існуе некалькі канцэпцый філосафаў на прыроду вайны і міру:

1. Л. Талстой, М. Гандзі, М.-Л. Кінг, А. Фарчун, А. Гусейнаў і іншыя прытрымліваюцца думкі, што вайна – гэта абсалютнае зло, ад яе неабходна цалкам адмовіцца. Ідучы за хрысціянскім вучэннем аб ненасіллі, Л. Талсты актыўна выказваўся за “абсалютны мір”. Амерыканскі даследчык А. Фарчун лічыць, што нават у сітуацыях, якія пагражаюць жыццю чалавека, ён не павінен скарыстоўваць жорсткасць у адказ [4].

Канцэпцыю Л. Талстога працягваюць М. Гандзі і М.-Л. Кінг, якія распрацоўваюць пацыфізм – рух за мір ва ўсім свеце ў яго разнастайных варыянтах. Яны прапаноўвалі альтэрнатыву вайне ў ненасільнай форме супраціўлення ворагу, сэнс якога заключаецца не ў пакорнасці, а ў здольнасці бакоў знайсці кампраміс і мабілізаваць сілы духа кожнага чалавека. Такі падыход уключае цэлы комплекс мер – дыпламатычных перагавораў, мірных выступленняў, выкарыстанне аратарскіх прыёмаў, спецыяльнай методыкі ненасільных дзеянняў.

2. Вайна можа быць справядлівай. Яна дапускаецца, хаця з’яўляецца сумнай неабходнасцю. Таму патрэбна памятаць пра ваенную дабрачыннасць, выходзяць тых, хто павінен абараняць Айчыну. Так лічаць І. Ільін, С. Булгакаў.

У процілегласць Л. Талстому, І. Ільін крытыкуе вучэнне рускага мысляра за абсалютнае адмаўленне насілля і вайны. Ён робіць акцэнт на мужнасці і гераізму, як ключавых каштоўнасцяў у праваслаўнай, свецкай і воінскай этыкі. Вучоны лічыць, што неабходна паважаць свайго ворага, але ён не выступае супраць вайны. На яго думку, вайна – цяжкая неабходнасць, але ён таксама адмоўна адносіцца і да пацыфізму [1].

3. Вайна можа мець месца толькі ў крайнім выпадку, хаця можа быць і справядлівай. У вырашэнні спрэчных палітычных пытанняў неабходна аддаваць перавагу дыпламатычным метадам, выхаванню высокай маральнасці, а таксама ўмацаванню сілы веры і духа. Прыхільнікамі гэтай канцэпцыі выступаюць У. Салаўёў, Г. Нібур, А. Кавалёў, Ф. Мейерс. У. Салаўёў лічыць, што не трэба ні ў якім выпадку адмаўляць сэнс ненасілля падчас урэгулявання палітычных адносінаў. Да вайны можна прыбягаць толькі ў самых выключных выпадках, піша ён.

На думку А. Кавалёва, гармонія ў грамадстве – гэта калі суіснуюць насілле і ненасілле, дабро і зло [2]. Ён лічыць, што дабро і зло рэгулююцца самой прыродай, насілле і зло патрэбны ў разумных межах.

Такім чынам, пералічаныя канцэпцыі заснаваны на асэнсаванні вопыта XX стагоддзя. З аднаго боку, даследчыкі цалкам адмаўляюць вайну, выказваюць неабходнасць данесці да грамадства рознымі сродкамі ідэі ненасільнага супраціўлення і дыпламатычнага вырашэння міжнародных канфліктаў. З іншага боку, некаторыя сучасныя вучоныя вопыт ненасілля ўспрымаюць або як утопію, або як дактрыну.

У творчасці беларускага пісьменніка К. Чорнага прасочваюцца пацыфісцкія погляды, імкненне данесці да чытача страшныя для чалавека наступствы ваенных дзеянняў і жаданне заклікаць яго не дапусціць вайну ў будучыні. Пісьменнік быў непасрэдным сведкам ваенных дзеянняў Другой Сусветнай вайны. Ён – актыўны публіцыст, выказваў свае сацыяльна-грамадскія погляды ў артыкулах, нарысах, эсэ. Захавалася мноства зваротаў,

памфлетаў і палітычных фел’етонаў К. Чорнага, у якіх пісьменнік заклікаў суайчыннікаў на барацьбу з захопнікамі. Пісьменнік прызнаваўся, што да вайны ён прытрымліваўся пацыфісцкіх поглядаў, але калі паўстала пагроза фашызму, зразумеў, што трэба ваяваць, трэба даць адпор фашысцкай арміі і самой ідэалогіі фашызму. Ён верыў у сілу грамадскай думкі, верыў і ў тое, што чалавечае слова можа паўплываць на палітыку ўрада. Праз іх лічыў, што перад тварам найстрашнейшай зброі людзі не могуць не ўсвядоміць, што напад любой краіны не дасць іншага выніку, акрамя ўсеагульнага знішчэння.

К. Чорны перадаваў драматычныя ваенныя падзеі ў сваіх творах: ў апавяданнях саркававых гадоў (“Маленькая жанчына”, “Прасторны дом”, “Вялікае сэрца”), у раманах розных часавых перыядаў (“Вялікі дзень”, 1941-1944, “Млечны шлях”, 1944).

У філасофска-алегарычным творы “Млечны шлях” К. Чорнага адлюстравана Другая Сусветная вайна (1939-1945). Аповед твора – неразгалінаваны, сюжэт уяўляе сабой універсальны пачатак сканцэнтраванай сітуацыі. У “Млечным шляху” няма маштабных вайсковых дзеянняў, уся напруга тэкста – у псіхалагічных маналогам, партрэтах і паводзінах герояў, атмасферы жывёльнага страху і тонкай мяжы паміж шчырасцю і здрадай.

Раман “Млечны шлях” – гэта гісторыя суіснавання двух сусветаў, праз якія аўтар на розных узроўнях засяроджвае ўвагу на адной і той жа праблеме. У рамане К. Чорнага першы сусвет складае светабачанне чатырох герояў-незнаёмых: немца, беларуса, паляка, чэха, якія выпадкова сыходзяцца ў адным пункце зямнога шару. Аб’яднаныя жаданнем выжыць, роўныя перад тварам дзіцяці, яны спавядаюцца, агляючы раны душы. Другі сусвет – гэта вобраз Ганусі Сямагі, якая з’яўляецца сімвалічным увасабленнем гора і пакут, чысціні, няспыннасці жыцця.

У творы ключавую сэнсавую нагрузку нясе матыў блукання, які адцяняе філасофска-абатулены паказ рэчаіснасці. Гаворка ідзе пра блуканне людзей. У “Млечным шляху” у пачатку твора аўтар паказвае чатырох герояў – незнаёмых адзін аднаму, ён не называе іх імёнаў, не тлумачыць іх нацыянальную прыналежнасць, сацыяльнае становішча і тым самым свядома прымушае чытача разабрацца ў прычынах іх падазронасці. “Гэты другі меў такі выгляд, што не ўгадаць было б, колькі яму год. Можа ён быў стары, а можа зусім малады. <...> Але ўвага і насцярожанасць вельмі востра былі напісаны на яго твары. Цяжка было зразумець, ці гэта на быка, ці на чалавека ён нарыхтаваўся кінуцца.” [3, с. 7] – піша аўтар.

Пісьменнік не называе месца, адкуль пачынаецца шлях герояў. У К. Чорнага: “Рыжы бык адбіўся ад вялікай чарады, якую нямецкія салдаты гналі кудысьці на станцыю... Тут лгга было прайсці вялікую прастору і не напаткаць чалавека і яго аселішча.” [3, с. 8] Абстрагаванасць у адносінах да вытоку шляху абазначае бесперапыннасць, неабмежаванасць, “вечнасць” пошукаў людзьмі прытулку падчас вайны.

Сэнс блукання ў К. Чорнага заключаны ў мэце руху. У творы мы сутыкаемся з трагічным фіналам. У К. Чорнага хада герояў прыводзіць да спаленай хаты і павешанай фашыстамі маці Уладзіміра Ярмаліцкага. Аўтар піша: “Ні Новак, ні Мікалай Сямага з Ганусяй не абазваліся і словам. Яны стаялі як анямелыя.” [3, с. 119] Забойства Ярмаліцкім нямецкага салдата і разгубленасць герояў сведчаць аб тым, што вайна асуджае людзей на бясконцае блуканне і немагчымасць здабыць шлях да радзімы, якую захапілі фашысты.

Ідэйна-філасофскі сэнс твора зашыфраваны таксама і ў сістэме сімвалаў і алегорый. Мастацкая ўмоўнасць дапамагае ў творах засяродзіцца на глабальных пытаннях сутнасці жыцця і прызначэння чалавека ў ваенных умовах. У К. Чорнага вобраз-алегорыя Млечнага Шляху як імкненнем чалавека да светлай будучыні, дапамагае аўтару выкрыць самую сутнасць фашысцкай ідэалогіі. Вобразы-сімвалы адзінокай хаты як “Ноевага каўчэгу”, вайны як сусветнага патоку ўвасабляюць аўтарскую філасофскую ідэю.

Нягледзячы на змрочныя рэаліі Другой Сусветнай вайны, Кузьма Чорны ў “Млечным шляху” аддае перавагу чалавечым пачуццям, спачуванню і альтруізму. Гэтыя каштоўнасці ў кантэксце вайны служаць сімвалам надзеі і пасылаюць магутны сігнал аб тым, што нават у самых цяжкіх абставінах чалавечнасць можа быць выратавальнай.

К. Чорны робіць акцэнт на чалавечай падтрымцы, сяброўстве і каханні, якія становяцца процівагай жорсткасці вайны. Гэтыя моманты не проста кантрастуюць з горам, яны надаюць сэнс і мэту існаванню, паказваючы, што ў любой сітуацыі можна знайсці месца для кахання і разумення.

Акрамя таго, аўтар мяркуе, што чалавечыя сувязі часта становяцца выратавальнымі. Гэта выяўляецца ў адносінах, якія развіваюцца паміж персанажамі. Нягледзячы на пакуты, людзі падтрымліваюць адзін аднаго. Гэтыя аспекты робяць раман не толькі сведчаннем жахаў вайны, але і праяўленнем сілы чалавечага духу.

Раман Кузьмы Чорнага “Млечны шлях” пакідае глыбокі след у свядомасці чытача, нагадваючы аб тым, што нават у самай цёмнай рэчаіснасці можна знайсці суцэльнасць і надзею.

Такім чынам, філасофскія пошукі К. Чорнага характарызуюцца сувяззю з праблемамі часу і задачамі развіцця літаратуры. У філасофска-алегарычным рамане “Млечны шлях” К. Чорнага падыходзіць праблема быцця і чалавечай асобы, гістарычны падзеі асэнсоўваюцца скрозь прызму месца чалавека ў іх. Умоўна-алегарычны змест раманаў дазваляе наблізіцца да спасціжэння ўнутранай ідэі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Ильин, И. А. О сопротивлении злу силою / И. Ильин // Бердяев Н.А. Кошмар злого добра. – М. : Наука, 2005. – 576 с.
2. Ковалев, А. М. Способ духовного производства в структуре общества / А. М. Ковалев. – М. : Наука, 2001. – 387 с.
3. Чорны, К. Зборнік твораў у 8 т. Т. 8 / К. Чорны. – М. : Маст. Літ., 1975. – Т. 8. – 616 с.
4. Fortune, A. Violence as Self-Sacrifice : Creative Pacifism in a Violent World / A. Fortune // Journal of Speculative Philosophy. – 2004. Vol. 18, № 3. – P. 184-192.